

Hubay Miklós

NAPLÓ – NÉLKÜLEM

Pontos próféta

Az első világháború végét egy teljes napfogyatkozás jelezte.

Ez adott alkalmat rá, hogy kiderüljön, hogy a tizennégy évvel azelőtt publikált relativitáselméletnek igaza van. A nap tömege mellett a fénysugarak csakugyan látnivalóan elhajoltak.

A túlélők kijöttek a lövészárkokból, és a kísérletes világításban kalapot emeltek Einstein előtt.

Elkezdődött egy új korszak.

A *Times* főszerkesztője cikket kért a tudóstól, akinek nevét szárnyra kapta a hír. Foglalja össze, mi is a relativitás. Öt gépelt oldal lehet, egy sorral se több – mondták.

Megcsinálta. Blikkfangos címmel: HOGY LÁTOM ÉN A VILÁGOT? Még maradt is a végén pár sornyi hely az ötödik flekken. Itt Einstein kivágta a rezet. Hadd lássa a *Times* olvasója, hogy zsurnalisztának sem akárki ő. „A nyájas olvasók mulattatására” – írja – most saját magán fogja illusztrálni a relativitást. Tessék figyelni!

„Most Németországban én német tudós vagyok, és Angliában azt mondják rám: svájci zsidó. De ha ellenség leszek, majd Németországban fogják rám azt mondani: svájci zsidó, és Angliában: a német tudós.”

Nem soká kellett várni egy következő napfogyatkozásra, hogy Einsteinnek ez az oly tudománytalannak látszó előrejelzés szintén beigazolódjék.

Nil (dis)humanum a me alienum puto

Mikor fogom megérteni – elfogadni! –, hogy nemcsak az öröm, a bánat, a szeretet lehet emberi, nemcsak a hősiesség, az önfeláldozás, tehát nem csupán az, ami a közre (és számomra is) hasznos, hanem hogy mélységesen emberi az irigység, a bujaság, a féltékenység, sőt a gúnyos nevetés is, a hideg szadizmus, a lezárt leveleim láttán ébredő mohó kíváncsiság, a hetediziglieni bosszú következetes végigvitele a rovásomra, és hogy emberi – sőt krisztusi – erény a képmutatás is (ha gyakorlatban nem bír jó keresztény lenni, legalább elveiben legyen az), hogy emberi mind a hét főbűn; sőt a nyolcadik is: az oly ellenállhatatlan, spontán káröröm...

Hogy égi szikra az, ami a szemekben felcsillan bukásomon.

Emberségünk csúcsa a Kálvária, ahol nem teszünk különbséget a három keresztrefeszített között.

Kafkától Shakespeare-ig

„A hangulat kafkai” – írta naplójában június 7-én Tökés László. („Családommal együtt hónapok óta örlődünk az egymást követő fegyelmi és adminisztratív intézkedések, bizottsági ki- szállások, látogatások, telefonálások és behívatások, rendkívüli gyűlések és küldöttségjárások, a fenyegető csend és a lehetséges további törvénytelenések feszültségében.”)

Alig hat és fél hónappal később, a romániai forradalom képeinek az igézetében már azt írhatjuk a naplónkba – miközben Tökés László két békés bibliamagyarázata között a tegnapi *Scinteia* alól ránk kacsint Ceausescuné:

– A finálé shakespeare-i.

*

Sztrálin, Berija, Gerő, Ceausescu stb. tulajdonképpen az irodalomkritikusok áldozatai. Diktátorokra oly jellemző naivitásukban elhitték a marxista esztétika teoretikusainak, hogy Kafka nem realista. Nem kell komolyan venni.

Holott...

Voie royale, avagy a baljós piros szőnyegek

A győztes trójai háború végeztével Agamemnon hazaérkezik Argoszba. Kocsijából a palotáig bíborszőnyeget terítenek a lába elé. Agamemnon túlzottan tartja ezt a pompát. A lábát se meri rátenni. De végül is ezen a piros szőnyegen megy be a palotába, ahol a gyilkosok várják. Szép, drámai, mély értelmű jelenet ez Aiszkülosz ORESZ-TEIÁ-jában.

Masaryk elnök 1930-ban szükségét érzi, hogy meglátogasson országában magyar városokat.

Világválság, Hitler tor előre, mozgolódnak a szlovák szeparatisták. Dobossy László kitűnő krónikában örökítette meg Masaryk körútját. Elnöki látogatás a jó palócoknál. Az ellenzék szóvá teszi a parádé költségeit. Ez demagógia, válaszol a *Losonci Hírlap*: a kiadások csak a legszükségesebbre korlátozódtak: „...mindössze egy kókuszszőnyeget vásároltunk”.

Persze, pirosat.

Művészi szempontok

S. negyedszázada drámát írt a breszti békéről. Név szerint szerepeltette benne Buharint és Trockijt. Nem volt hajlandó – a cenzúra kérésére – anonimná tenni őket olyanformán, hogy a címlapra csak azt írják ki: I. Népbiztos, II. Népbiztos. Ezért aztán nem is adták elő darabját.

Most éppen ezért előadják.

Sursum corda!

Az írói pályakezdés fokozódó nehézségeiről ír Csaplár Vilmos a *Magyar Naplóban*. Megrendülten, megrendítően. A divatos *causerie* hangvételtől jólesően eltérő a stílusa. Teli tüdővel szívom az emelkedettebb gondolatok levegőjét.

„Mi lesz a sorsa a kozmoszból jött üzenetnek, amely épp egy albérleti szobába akar megérkezni? Épp ebbe az országba, épp most...”

Petőfi verse szól közben bennem, korai olvasmányaimból ragadt belém (verselgető anyai nagyapámnak, Endrődy Gézának könyve legelső oldalán ez volt a mottó):

*Ó, szent a szalmakunyhók küszöbél!
Mert itt születnek a nagyok, Isten
A megváltókat ide küldi be.*

(Újraolvasom Petőfit ezért a három sorért, de nem találok rá. Elnézést tehát, ha pontatlanul idéztem.)

Tartós romolhatatlanság

Az élet egyik bravúrja a sok között, hogy testünkben, ebben a bonyolult összműködésű fehérjetömegben (lásd az ODA idevágó szakaszát) egészen az utolsó utáni pillanatáig nem engedi lábra kapni az enyészetet. Holott a test – ez a megbízhatatlan kapituláns – mintha egyébre se vágnék, mint hogy szétessék romló-bomló darabokra.

Mégis, hús a mélyhűtőben nem marad oly sokáig friss és (nagyjából) szagtalan, mint harminchat fokon – „egy hosszú életen át”.

A székely találós kérdés (lásd Krizánál) épp e konzerválás megszűnésével induló gyors lebomlási folyamat felől közelíti meg és mondatja ki velünk – megfejtésként – a nehezen kimondhatót.

„Ó kas por este? Mi a?”

(Oreg ember halála.)

Halálfia? Életfia?

A magyar nyelv sokáig nem jelezte, hogy volna alternatívája a halálfiára. A HALOTTI BESZÉD-től a Babits-regényig egyre csak azt hajtogatta, amit József Attila is olyan jehovai zord ítélettel mondott ki az emberiség fejére: „megérdemled, hogy atyád a halál”.

Adynak sikerült egy mondatban felfedezni egy másik fúzió esélyét: ha van halálfia, akkor lehetséges az életfia is.

Ady akkor jut el erre a felismerésre, amikor leszámolni készül az örökletes kisszerű indulatokkal, amelyek oly meghatározók a magyar közéletben. „Legyek két ország, Élet s Halál fia.”

Micsoda új perspektívát nyit. Lehet, hogy csak akarni kell? S akkor ontológiailag is igazolható lesz? Ki tudja, hogy a magyar nyelv mióta hordozza méhében ezt a másik esélyünket is. Talán még a nagy magyar civódás előtti időkből. A Koppány előtti időkből.

– Életfia vagy, ha mozdulsz!

Geológia

1906-tól, az ÚJ VERSEK-től, nyolc éven át minden áldott évben egy kötet. Megannyi újabb heglánc és bérckoszorú („sümpölygő aljak fölött”). A címadó versek Mont Blanc-csúcsai mindegyikből messzire kiragyognak. A magyar kultúra tájékozódási pontjai már ezek a versek mindörökre: VÉR ÉS ARANY. AZ ILLÉS SZEKERÉN. SZERETNÉM, HA SZERETNÉNEK... S e sorban az utolsó: KI LÁTOTT ENGEM?

A 14-es háború kitörésével, mint annyi minden más, elterped a hegyképző erő. Hogy ő újrarajzolja Magyarország domborzati képét?... (Másutt kezdtek el rajzolni azt.)

Négy évig csak a versek diaszpórája.

Elszórt katonasírok a letarolt, karsztos hegyoldalakon az Isonzo fölött.

Moment musical

Ady vette észre, hogy Móricz Zsigmond: muzsikaszó. „Rózsafa vonóként nagyzöngésű húrhoz...” – intonálta a levélfélét.

S a másik Móricznak dedikált verse is a cigányzenevarázsban fürdeti barátját. Akár végig is énekelhető a vers. Az utolsó szakaszban megadja Ady az *ad notamot* is:

*Lement a nap a maga járásán,
Sárgarigó szól a Tisza partján...*

Ebben megint ott a fentebb említett *vonó*. A CIGÁNY VONÓJÁVAL – ez a vers címe.

Vajon a Bémer tér melyik kávéházának teraszán húzta neki valamelyik Bura egyszer ezt a dalt?

Ady nem tréfál

Ady Társaság. A televízióban ismertetik eszméiket az alapítók. Egyikük rosszallja, hogy az Ady-verseknek nincs humora. Olyasmit mond, hogy a modern ember már nincs meg vicc nélkül...

Egy másik alapító tag megvédi Adyt: a verseiben – mily sajnálatos – csakugyan nincs humor, de az újságcikkeiben bőven található ironia. Ezt elfogadják enyhítő körülménynek.

Adyt felmenti az Ady Társaság.

Mint az álom

„Hazug a rím” – mondja Kosztolányi, amikor észreveszi, hogy az *én* és a *vén* mily tökéletesen rímel egymásra. Babonásan tiltakozik ellene: „Nem leszek soha vén”, mondja, mint a király, aki oroszlánok közé veti az álomfejtőt, nehogy beteljesedjék, amit ki mond a fejére.

Gradus ad Parnassum

Az iskola könyvtára a bontakozó költő éhét a modern irodalomra nem elégítette ki. Képes Géza Sárospatakon, egy zsidó ügyvédnél, Binét Menyhért-nél találja meg, amire a foga vásott.

Versben emlékezik meg erről a mentoráról:

*Hozzá mentem, könyveket adott,
tiltottakat s a „Nyugat”-ot...*

Az én Binétemet Váradon Turnowsky Sándornak hívták. A *Huszdik Századot* hordhattam haza tőle, meg a pozsonyi Prager Verlag magyar könyveit, Čapekot, Silonét.

Az a gyanúm, hogy majd minden vidékről jött magyar író életében fellelhető ugyanez a zsidó ügyvéd vagy orvos; könyvtárában Baudelaire, Strindberg, Ady, Jászi Oszkár, Gustave Le Bon és Alexander Bernát.

Feltehető, hogy 44-ig minden vidéki magyar városban volt a huszadik századi progresszióknak egy-két ilyen kis magánkönyvtára. Ha nyiladozik a szelleme a helyi gimnázium valamelyik tanulójának, legyen hová mennie.

Ne legyen belőle a Hortobágy poétája.

Divináció

*„Rémlik, mintha...”
(Arany János)*

Tegnap este Domokoséknál. Weöresről beszélgetünk. Mátyás elmondja, hogy déltájban a Lukács fürdő felé járva be akart menni Weores Sándorhoz a Reumakórházba. De aztán úgy vélte, hogy ebédidőben a portás úgyse engedné be, pláne, ha a betegszoba számát se tudja megmondani. Habozott, mit csináljon. Nem akarta kitenni magát elutasításnak. Így hát továbbment...

Másnap Károlyi Amy azt telefonálja neki, hogy hallja, tegnap délben bent járt a kórházban, meglátogatta Sándort, akinek csak az esett rosszul, hogy vendége épp hogy feltűnt az ajtóban, s már ment is el. – „Elsuhant.”

Nevetünk az eseten, mert a rációnk csak nevetéssel tud átsegíteni minket az ilyen okkultgyanús jelenségeken. Porszem ez, az ész szemét zavarná. – Véletlen! – kiáltjuk szinte egyszerre, mintegy gyors védekező reflexszel.

Véletlen? Hatvan éven át mondogatjuk Weöresről, hogy sámán, és amikor valóban tanújelét adja egy csöppnyi hiperérzékenységnek egy voltaképp elég szimplának látszó gondolatátvitelre, inkább feltételezzük róla, hogy *delirál* – s hogy merő véletlenségből épp azt delirálja, aki a kórházkapu előtt az ő meglátogatását fontolgatja, mintsem elhiggyuk, hogy „*divinál*”, hogy elfoghatja őt a kórházi ágyon is az ihlet...

Tíz körömmel védjük mindennapi életünket a csodáktól.

1988. november 19.

A költő hangja

Ma reggel a decemberi *Kortársat* olvasom. Még becsesebbé teszi, hogy ilyen váratlan korán érkezett, tíz nappal hamarabb. Így dupla az öröm? Csakugyan: *bis dat qui cito dat*. Mintha a gyors kezű ajándékozó a gyors lábú elmúlással állna versenyben. S néha győzne. Mint most.

Illyés posztumusz naplója benne. Gazdag, mint mindig. Az április 3-i keltezésnél (melyik évből lehet?) odaadóbban olvasom, elképzelem, hogy inkább szól hozzám, mint a többi. Az egyik születésnapomon írta ezeket.

Kedves Petőfi-sorát idézi: „*Ha nem születtem volna is magyarnak*” – s a megengedő is szócskának illetén alkalmazását.

Szombat reggel – ez nálunk már vasárnap első napjának számít – biztosan akad jó zene a rádióban. Hadd tetézzem vele az olvasás örömét. Kinyitom. S meg se lepődöm, hogy Illyés hangját hallom: a bonyhádi evangélikus gimnáziumról beszél. A tót gyerekekről, akiket az első világháború idején se jutott eszébe senkinek kizárni a longamétából, és Petőfi Sándorról, s már mondja is a Petőfi-verset, épp azt, amelyiket most olvasok a *Kortársban*, más összefüggésben, de ugyanazt: „*Ha nem születtem volna is magyarnak, / E néphez állnék...*”

Bámulatos expresszivitással mondja. Rám pirít, ahogy mondja. Én csak szemmel olvastam a naplóba szőtt Petőfi-sort. Pedig így kell ezt. Így, csakugyan így, hogy ebben a versben már benne legyen Segesvár. Úgy mondja a verset Illyés, ahogy ott a bonyhádi gimnáziumban egykor kiszakadt a torkán, egy életre meghatározva az *elhagyott-hoz, a legelhagyatottabbhoz* fűző csak azért is indulatainak a hevét, dacát.

Egy gimnazista hitével mondja. Nyolcvanegy évesen is így mondja.

Eszembe se jut csodálkozni a véletlenek hatványán, hogy épp azt hallom, és hogy épp attól...

Éppoly természetes ez, mintha csak Petőfi hangját hallanám most a rádióból.

A hét évszázad vége

„Mondja marha, mért oly bús?

Olcsobb a ponty, mint a hús.”

(Idiotisztikus reklámszöveg a 30-as évekből)

Akármelyik pillanatban megtörténhetik, hogy egy pénzügyminiszteri rendelettel a magyar költészetet bedarálják hamburgernek, abból a nemzetgazdasági megfontolásból kiindulva, hogy olcsóbb az író, mint a hús.

A hallgatás tornyának árnyékában

Rettenetes erejű nukleáris robbanószerkezetekkel élünk együtt a földön. Tudunk ró-
luk. Bár nemigen gondolunk velük.

Kozmikus léptékkal mérhető költői életművekkel élünk együtt Magyarországon. Sikerül ezeket is nagyjából kiszorítani a tudatunkból.